

Г.Т. Отынишева *¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ-нің докторанты, Алматы қ., Қазақстан
E – mail: gauhartas7@mail.ru

1920–1950 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚ ЖАЗУШЫЛАРЫ: ТАРИХИ-ӘЛЕУМЕТТІК ШЫНДЫҚ ПЕН РУХАНИ МҰРА

Аңдатпа

Мақалада 1920-1950 жылдардағы қазақ жазушыларының тарихи тұрмыс бейнесінің қазақ халқының тарихындағы осы киын да күрделі кезеңін зерттейді. Бұл дәуір Кеңес өкіметінің саяси және идеологиялық қысымдарының күшеюімен, ұлттық тарихи мәдениетті сақтау мен дамыту талпыныстарымен ерекшеленді. Қазақ жазушыларының шығармашылығы тарихымызда халықтың тұрмыс-тіршілігін, әлеуметтік әділетсіздік пен саяси қысымдарды көрсету арқылы қоғамның рухани және материалдық күйін айқын бейнеледі. Дүрбелең тарихи кезеңде әдебиет пен идеологияның сабақтастығында жазушылар кейде цензура мен репрессияға ұшырады, бірақ олар өз туындылары арқылы ұлттың болмысын сақтап қалуға күш салды. Мақалада сол кезеңдегі жазушылардың шығармалары мен өмірі тарихи деректермен үндестіріліп, олардың қоғамдық рөлдері мен ұлттық санаға әсері талданады. Бұл зерттеу қазақ тарихындағы әдебиеттің ұлттық және әлеуметтік мәселелерді көрсетуіндегі маңыздылығын ашады, сондай-ақ 20-ғасырдың алғашқы жартысындағы әдеби процестің тарихына жаңа көзқарас ұсынады. Мақала қазақ тарихындағы қазақ жазушыларының күресі мен шығармашылық, қоғамдық-әлеуметтік мұрасын түсінуде маңызды ғылыми негіз болмақ.

Сонымен қатар мақалада 1920–1950 жылдардағы қазақ жазушыларының шығармашылығы тарихи және әлеуметтік шындықтар аясында қарастырылады. Аталған кезең – Кеңес өкіметінің орнауы, сталиндік репрессиялар, ашаршылық және саяси-идеологиялық қысыммен сипатталатын қазақ халқының ең ауыр әрі күрделі дәуірлерінің бірі болды. Осы тарихи ахуал халықтың күнделікті өміріне, әлеуметтік жағдайына, ұлттық болмысына үлкен әсер етті. Қазақ жазушылары өз шығармаларында әлеуметтік әділетсіздік, таптық теңсіздік, отарлық қысым, ашаршылық пен қуғын-сүргін сияқты өзекті мәселелерді көркемдік құралдар арқылы бейнеледі. Әдебиет қоғамның рухани айнасына айналып, әлеуметтік шындықты жеткізудің маңызды тетігі болды. Мақалада жазушылардың қоғамдық рөлі мен олардың ұлттық сана қалыптастырудағы ықпалы терең талданады. Бұл зерттеу ХХ ғасырдың алғашқы жартысындағы әдебиеттің әлеуметтік мәселелерді көтерудегі маңызын ашып, әдеби мұраны қазіргі көзқарас тұрғысынан зерделеуге жол ашады.

Кілт сөздер: қазақ әдебиеті, 1920 - 1950 жылдар, Кеңес кезеңі, қазақ жазушылары, тарихи тұрмыс, идеология, цензура, саяси репрессия, ұлттық сана, әдебиет және қоғам

Отынишиева Г.Т. *¹

¹магистр, преподаватель КазНПУ имени Абая, Казахстан, г. Алматы.

E – mail: gauhartas7@mail.ru

КАЗАХСКИЕ ПИСАТЕЛИ 1920–1950-Х ГОДОВ: ИСТОРИКО-СОЦИАЛЬНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ И ДУХОВНОЕ НАСЛЕДИЕ

Аннотация

В статье исследуется отображение историко-бытовой картины в творчестве казахских писателей в 1920-1950-е годы – одного из самых сложных и противоречивых периодов в истории казахского народа. Этот период характеризуется усилением политического и идеологического давления со стороны советской власти, а также стремлением к сохранению и развитию национальной историко-культурной идентичности. Через изображения повседневной жизни, социальной несправедливости и политических репрессий казахские писатели отразили духовное и материальное состояние общества. В условиях идеологического контроля литература становилась не только средством художественного выражения, но и формой духовного сопротивления. Несмотря на цензуру и угрозу репрессий, многие писатели стремились сохранить национальную самобытность в своих произведениях. В статье анализируются литературные тексты и биографии писателей на фоне исторических реалий, освещается их общественная роль и влияние на формирование национального сознания. Исследование раскрывает значимость казахской литературы как отражения национальных и социальных проблем, а также предлагает новый взгляд на литературный процесс первой половины XX века. В статье также рассматривается творчество казахских писателей 1920–1950-х годов в контексте исторической и социальной действительности. Указанный период стал одним из самых тяжёлых и противоречивых этапов в истории казахского народа, характеризуемый установлением Советской власти, сталинскими репрессиями, голодоморами и политико-идеологическим давлением. Эти исторические обстоятельства оказали значительное влияние на повседневную жизнь населения, социальное положение и национальную самобытность. Казахские писатели в своих произведениях художественными средствами отразили актуальные проблемы того времени: социальную несправедливость, классовое неравенство, колониальное угнетение, голод и политические преследования. Литература превратилась в духовное зеркало общества и стала важным инструментом донесения социальной правды. В статье глубоко анализируется общественная роль писателей и их вклад в формирование национального самосознания. Настоящее исследование раскрывает значение казахской литературы в освещении социальных проблем первой половины XX века и открывает новые подходы к осмыслению литературного наследия с позиций современности.

Ключевые слова: казахская литература, 1920–1950-е годы, советский период, казахские писатели, историко-бытовая картина, идеология, цензура, политические репрессии, национальное сознание, литература и общество

Otynshieva G.T. *1

¹ master, teacher of the Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan
E – mail: gauhartas7@mail.ru

KAZAKH WRITERS OF THE 1920S–1950S: HISTORICAL-SOCIAL REALITY AND SPIRITUAL HERITAGE

Abstract

This article explores the socio-historical representations in the works of Kazakh writers during the 1920s–1950s, a complex and turbulent period in Kazakh history. The era was marked by increased political and ideological pressure from the Soviet regime, as well as efforts to preserve and develop national historical and cultural identity. The creative works of Kazakh writers reflected the living conditions of the people, social injustices, and political oppression, vividly portraying the spiritual and material state of society. Amidst upheaval and censorship, writers often faced repression but strived to preserve national consciousness through their literature. The article analyzes the works and lives of writers of the period in conjunction with historical sources, highlighting their societal roles and influence on national identity. This study underscores the importance of literature in revealing national and social issues in Kazakh history and offers a new perspective on the literary process in the first half of the 20th century. It serves as a valuable scholarly foundation for understanding the struggle, creativity, and socio-political legacy of Kazakh writers during this era. The article also examines the works of Kazakh writers of the 1920s–1950s within the context of historical and social realities. This period was one of the most difficult and controversial in the history of the Kazakh people, marked by the establishment of Soviet power, Stalinist repressions, famines, and political-ideological pressure. These historical circumstances had a profound impact on the daily lives of the population, their social conditions, and national identity. In their literary works, Kazakh writers reflected the pressing issues of the time through artistic means, including social injustice, class inequality, colonial oppression, famine, and political persecution. Literature became a spiritual mirror of society and an important tool for conveying social truth. The article provides an in-depth analysis of the public role of writers and their contribution to the formation of national consciousness. This study highlights the significance of Kazakh literature in addressing social issues in the first half of the 20th century and offers new approaches to rethinking the literary legacy from a contemporary perspective.

Keywords: kazakh literature, 1920s–1950s, Soviet period, Kazakh writers, socio-historical image, ideology, censorship, political repression, national identity, literature and society

Кіріспе.

1920–1950 жылдар аралығы – қазақ халқы үшін аса ауыр әрі күрделі тарихи кезеңдердің бірі. Бұл дәуірде Кеңес өкіметінің орнауы, саяси қуғын-сүргін, ашаршылық және идеологиялық бақылау ұлттық мәдениеттің, соның ішінде әдебиеттің дамуына теріс әсерін тигізді. Алайда дәл осы кезеңде қазақ жазушылары елдің тарихи тағдыры мен әлеуметтік ахуалын көркем шығармалары арқылы шынайы бейнелеуге тырысты. Олар әдебиет арқылы отарлық езгі, әлеуметтік әділетсіздік, халықтың тұрмыс-тіршілігі мен ұлттық болмысына төнген қауіптерді көрсетіп, тарихи жадыны сақтауға күш салды.

Зерттеудің өзектілігі – осы кезеңдегі әдебиетті тек көркемдік құбылыс ретінде емес, қоғамдағы рухани және әлеуметтік өзгерістердің айнасы ретінде қарастыруда. Сонымен қатар, жазушылардың шығармашылығы арқылы қазақ халқының ұлттық сана-сезімі мен тарихи жадын қалыптастыру жолындағы күресін терең түсінуге мүмкіндік береді. Бұл тақырып қазіргі тарихи және әдебиеттанулық зерттеулерде ұлттық рухани мұраны бағалау, қоғам мен әдебиет байланысын қайта пайымдау тұрғысынан маңызды ғылыми мәселелердің бірі болып табылады.

Саяси, идеологиялық ерекшелігіне орай «жабық есік» саясатын ұстанған кеңестік тоталитар-

лық жүйе тұсындағы қазақ әдебиеті зиялы өкілерінің, мәдениетін, тілін, ділін, өзін-өзі қорғауы сақтап қалуы күрмеуі қиын күрделі мәселелердің бірі болғандығы белгілі. Қазіргі ұлт саясатымен кеңестік коммунистік ұлт саясатын мүлде салыстыруға келмейді. Кеңестік мемлекеттің үстемдік еткен коммунистік ұлт саясатының салдары жекелеген адамдардың тағдырына ғана емес, тұтастай ұлттарға, олардың саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени, рухани дамуына зардапты ықпалын тигізді.

Қазақ халқының ұлттық мүддесі большевиктер партиясы тарапынан қасақана, түбегейлі бұрмаланды. Коммунистердің қолдан жасаған ұлт саясатының салдарынан қазақ ұлты жойылып кетудің аз-ақ алдында тұрды. 1920 - 1950 жылдар аралығы - қазақ халқының тарихындағы күрделі кезеңдердің бірі. Бұл уақытта кеңестік биліктің орнығуы, ұжымдастыру, саяси қуғын-сүргін сияқты оқиғалар орын алды. Осы мәселелердің бәрі қазақ зиялы қауымының саяси, кәсәби, тұрмыстық өміріне тікелей әсер етті. Ел тарихында қазақ жазушылары осы өзгерістердің ортасында болып, өз шығармаларында қоғамның шынайы бейнесін көрсетуге тырысты. Олардың отбасылық өмірі мен келер ұрпақ тәрбиесіне деген көзқарастары да осы тарихи жағдайлармен тығыз байланысты болды.

1920-1950 жылдары қазақ қоғамы күрделі әлеуметтік және саяси өзгерістерді басынан кешірді. Бұл кезеңде көптеген жазушылардың өмірі қиындықтарға толы болды. Қазақтың көптеген танымал жазушылары осы кезеңде шығармашылықпен айналыса отырып, отбасылары мен жеке өмірлерінде де қиыншылықтарды бастан өткерді. Жазушылар мен ақындардың көбі қоғамдық, саяси мәселелерге араласып, солардың ықпалымен жеке өмірлері мен отбасы жағдайы өзгеріп отырды.

Көп жазушы үшін күнделікті өмір – кітапхана мен жұмыс бөлмесінде, шығармашылық шабыт іздеумен өтетін. Алайда тұрмыстық қиындықтар, азық-түлік тапшылығы, мемлекеттік бақылау олардың өмір салтына әсер етті.

1920-1950 жылдар аралығы қазақ әдебиеті үшін тарихи-мәдени маңызды кезең болып табылады. Бұл уақыт Кеңес өкіметінің орнауымен, әлеуметтік-саяси өзгерістердің қарқынды дамуы және идеологиялық бақылаудың күшеюімен сипатталды. Осы жылдар қазақ жазушыларының шығармашылық жолында қиындықтар мен күрделі таңдау сәттерін көп әкелді. Олар халықтың тұрмыс-тіршілігін, тарихи тағдырын, ұлттық сана-сезімін бейнелеуге талпынды, бірақ сонымен бірге Кеңес билігінің талаптары мен цензурасына да ұшырады. Қазақ әдебиеті тек көркем сөздің ғана емес, сонымен қатар қоғамдық сана мен рухани күрестің бір түрі ретінде дамыды.

Бұл кезеңдегі жазушылардың шығармалары – сол заманның қоғамдық-саяси жағдайын, ұлттық құндылықтар мен идеологияның қайшылығын айқын көрсететін айна іспетті. Қазақ жазушыларының осы күрделі тарихи кезеңдегі шығармашылық ұстанымы, олардың қоғамдағы рөлі, әдебиет пен билік арасындағы қарым-қатынас қарастырылады. Сонымен қатар, 1920-1950 жылдардағы қазақ әдебиеті мен мәдениетінің ерекшеліктері мен даму бағыттары жан-жақты талданып, сол дәуірдің тарихи тұрмыс бейнесі нақты көрініс табады. Осылайша, зерттеу қазақ әдебиеті мен қоғамының өзара әсерін ашып көрсетуге, қазақ жазушыларының күресі мен шығармашылық мұрасын терең түсінуге мүмкіндік береді. 1920-1950 жылдар аралығындағы қазақ әдебиеті мен жазушыларының шығармашылығы қазақ халқының тарихи тағдыры мен мәдени дамуының маңызды кезеңін қамтиды. Бұл дәуірде ұлттық сана мен руханияттың қалыптасуы, сондай-ақ Кеңес билігінің саяси және идеологиялық қысымдары арасындағы күрделі тепе-теңдік орнады. Қазіргі таңда осы кезеңдегі әдеби шығармалар мен олардың авторларының өмірі мен қызметін жан-жақты зерттеу маңызды, өйткені олар ұлт тарихының, мәдениетінің және әдебиетінің түпкі негіздерін түсінуге көмектеседі. Сонымен қатар, бұл тақырып кеңестік идеология мен шынайы тарихи оқиғалар арасындағы қайшылықтарды ашып көрсетеді, қазақ қоғамының өткенін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Қазіргі қоғам үшін тарихи тұрмысты және әдебиеттің қоғамдық ролін зерттеу ұлттық сана мен мәдениетті жаңғыртуға септігін тигізеді. Сондықтан 1920-1950 жылдардағы қазақ жазушыларының тарихи тұрмыс бейнесін қарастыру өзекті әрі ғылыми маңызы зор тақырып болып табылады. Бұл кезеңде белсенділік танытқан әйел

жазушылардың бірі – Мәдина Тұрысбекова, Зейнеп Ахметова. Әйел жазушыларға екі есе ауыр болды: әрі отбасы тіршілігі, әрі шығармашылық өмірді қатар алып жүру қажет болды

Материалдар мен әдістемесі.

Бұл зерттеуде 1920-1950 жылдардағы қазақ жазушыларының шығармалары негізгі материал ретінде алынған. Сонымен қатар, сол дәуірге қатысты тарихи деректер, архив құжаттары, меморандумдар мен хаттар, сонымен қатар әдеби сын және зерттеу еңбектері қолданылды. Зерттеу барысында әдеби шығармалар мен тарихи құжаттарды салыстырмалы талдау әдісі пайдаланылды, бұл әдіс жазушылардың шығармаларындағы әлеуметтік-тарихи бейнелер мен нақты тарихи жағдайларды байланыстыра қарауға мүмкіндік берді. Мақалада контекстуалды талдау әдісі арқылы шығармалардағы идеологиялық әсерлер мен мәдени құндылықтар анықталды. Ұсынылған зерттеудің методологиялық негізін әдеби-тарихи талдау, феноменологиялық тәсіл және мәдениеттанулық көзқарастар құрайды. Осы әдістер арқылы зерттеу қазақ жазушыларының шығармашылық күресін, олардың тарихи кезеңдегі рөлін жан-жақты ашуға бағытталды. Мұндай кешенді әдістемелік тәсіл мақаланың ғылыми дәлдігі мен нақтылығын қамтамасыз етеді.

Қазақстан жазушыларының күнделікті өмір салтының қалыптасу тарихы және жазушылардың өмірлік тәжірибесін, олар жүргізген өмір салтын өзіндік бағалауды ескерусіз түсіну мүмкін емес екендігі баяндалады. 1930-шы жылдардағы Қазақстан жазушыларының күнделікті өмір салтының қалыптасу тарихын қарастыруы қарапайым адамдардың жеке басының тәжірибесі мен өзіндік мінез-құлқының алуан түрлерін тарихи тұрғыдан бағалауға бағытталған. Қазақстан жазушыларының күнделікті өмірінің материалдық-тұрмыстық жақтарын қалпына келтіру мәселесі талданған.

Отызыншы жылдар – кеңестік Қазақстан жазушыларының күнделікті өміріндегі елеулі өзгерістер кезеңі. Бұл өзгерістер көбінесе жазушылар ұйымдарын құрумен байланысты болды. Жазушылардың жаңа әлеуметтік жағдайы қалыптасты. Билік жазудың идеологиялық әлеуетін уақытылы бағалауға тырытсы және жазушыларға басқа кәсіби топтардың өкілдерімен салыстырғанда олардың күнделікті өмірінің ерекшелігін анықтайтын белгілі бір артықшылықтар бергенімен қадағалау, сын көзбен қарау басым болды.

Қазақстан жазушыларының күнделікті өмірі бүгінгі таңда отандық және шетелдік тарихшыларды зерттеудің нысанына айналуға. Тарих ғылымында күнделікті тарих зерттеушіні қарапайым адамдардың өзіндік мінез-құлқының барлық алуан түрлілігін және жеке тәжірибесін жаңғыртуға бағыттайды. Осы тұрғыда Қазақстандық кеңес жазушыларының күнделікті өмірінің материалдық-тұрмыстық аспектілерін қайта құру ерекше қызығушылық тудыруда. Күнделікті өмір тарихын зерттеудің методологиясы жеке адамдар мен әлеуметтік топтардың әлеуметтік жағдайларға бейімделу тәсілдерінің алуан түрлілігін, сондай-ақ олардың билікпен қалай қарым-қатынас әрекеттер жасағандығын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл мемлекеттің қызметін қарапайым бейнелеудің тарихын жинақтамайды [1].

Отан тарихының кеңестік кезеңіндегі көптеген зерттеушілердің пікірінше, сталиндік саясат белгілі бір әлеуметтік топтардың ықпалымен қалыптасты. Бұл ықпал салыстырмалы түрде әлсіз болғанымен, режим мен түрлі әлеуметтік топтар арасында өзіндік шарттар жасаудың үздіксіз процесі жүрді [2].

XX ғасырдың 20 жылдары Республикада алғашқылардың бірі болып ұлттық әдебиет пен мәдениетті дамыту және насихаттау ісімен айналысқан Түркістан өлкесіндегі «Талап» қоғамы болды. Бұл қоғамның жетекшілері жазушы М.Әуезов, этнограф Ә.Диваев, профессорлар Х.Досмұхамедов, А.Шмидт, Н.Архангельский, М.Тынышпаев, М.Есболов, И.Тоқтыбаев, Қ.Тыныстановтар болды. Қоғам Жарғысының жобасын Түркістан ағарту ісі жөніндегі халық комиссариаты мемлекеттік ғалымдар кеңесі бекітті.

1923 жылы 4 желтоқсандағы «Талап» қоғамының мақсаты мен қызмет шеңбері төмендегідей болды: Қазақ әдеби тілінің, терминологиясы мен орфографиясы, т.б. мәселелерін қарастыру; ұлттық өнерді зерттеу; қазақ халқының тарихы мен тұрмысын зерттеу; қазақ мектептерінде оқыту мәселелерін қарастыру; қазақ ғылыми қызметкерлері мен қазақ өнері қайраткерлеріне көмек

көрсету. Қоғам құрамына А.Байтұрсынұлы, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Міржақып Дулатұлы, Қ.Кемеңгеров, т.б. енді. Осы кезеңде жаңа кеңестік әдебиет қалыптаса бастайды [3]. Қазақстандағы өкілдері Сәкен Сейфуллин, С.Мұқанов, Б.Ізтөлин жәнө т.б. болды. Олардың шығармашылығы айқын социалистік реализм және пролетарлық интернационализм ұстанымына негізделді.

Мәдениеттегі кез-келген құбылыс таптық, пролетарлық күрес тұрғысынан бағаланды. Халық шығармашылығының көптеген түрлері, мысалы, «Едіге», «Қобыланды батыр» реакцияшыл, қлтшылдық, көзқарастағы шығарма деп жарияланды. А.Байтұрсынұлы, М.Жұмабаев, М.Дулатұлы қуғынға ұшырады. Абай шығармалары талқылауға түсті. Басқа жанрлардың арасында бірінші орынға саяси лирика шығарылды. Кеңестік жарқын шындықты жабырқау өткен өмірмен салыстыру тәсілі кең қолданысқа енді. ҚазАПП қызметінде қазақтың ауыз әдебиеті мен жазба әдебиеті дәстүрлерін жоққа шығару көзқарасы барған сайын дами бастады. Қазақ көркем әдебиетіндегі екі негізгі ағым - ұлтшылдық бағыт пен социалистік реализм арасындағы пікірталастар 1922-1923 және 1926-1928 жылдары ерекше қарқын алды. Бұл кезеңдерде әдебиетшілердің шығармашылық ұстанымдары мен идеологиялық көзқарастары қақтығысып, қазақ әдебиетінің даму бағытын айқындады.

1922-1923 жылдары қазақ әдебиетінде ұлтшылдық және социалистік бағыттар арасындағы пікірталастар қызу жүрді. Бұл кезеңде «Еңбекші қазақ», «Қызыл Қазақстан», «Жаңа әдебиет», «Ақ жол», «Шолпан», «Темір қазық», «Сана», «Лениншіл жас» сияқты басылымдарда әдебиет мәселелері талқыланды. А.Байтұрсынұлы, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Дулатұлы сияқты ұлтшылдық бағытты ұстанған қаламгерлер кеңестік идеологияға қарсы шығып, ұлттық әдебиеттің ерекшеліктерін қорғады. Ал С.Сейфуллин, С.Мұқанов сияқты социалистік реализмді қолдаушылар жаңа кеңестік әдебиетті қалыптастыруды мақсат етті. Бұл пікірталастар әдебиетшілердің шығармашылық ұстанымдары мен идеологиялық көзқарастарын айқындады [4].

1926-1928 жылдары әдебиеттегі екі ағым арасындағы пікірталастар жаңа деңгейге көтерілді. Бұл кезеңде С.Мұқановтың «Көркем әдебиет туралы» («Еңбекші қазақ», 1926), Қ.Кемеңгеровтің «Көркем әдебиет туралы» («Еңбекші қазақ», 1926), Ы.Мұстамбайұлының «Көркем әдебиет туралы» («Қызыл Қазақстан», 1927), Ш.Тоқжігітұлының «Әдебиет мәселелері» («Қызыл Қазақстан», 1927), С.Садуақасұлының «Әдебиет әңгімелері» («Еңбекші қазақ», 1927) сияқты мақалалары жарық көрді. Бұл мақалаларда әдебиеттің таптық сипаты, социалистік реализмнің маңызы, ұлттық әдебиеттің болашағы туралы пікірлер айтылды. С.Мұқановтың «Көркем әдебиет туралы қорытынды пікірім» мақаласы («Қызыл Қазақстан», 1927) әдебиетшілердің шығармашылық ұстанымдарын жүйелеп, кеңестік әдебиеттің негіздерін бекітті. Бұл пікірталастар қазақ әдебиетінің даму бағытын айқындап, социалистік реализмнің үстемдігін қамтамасыз етті [5]. Түйіндей айтқанда, 1922-1923 және 1926-1928 жылдардағы пікірталастар қазақ әдебиетінің дамуында маңызды кезеңдер болып табылады. Бұл кезеңдерде ұлтшылдық және социалистік бағыттар арасындағы қақтығыстар әдебиетшілердің шығармашылық ұстанымдары мен идеологиялық көзқарастарын айқындап, қазақ әдебиетінің болашағына әсер етті. Қазақ көркем әдебиетіндегі осы екі ағым арасында 1922-1923 жылдары, содан соң 1926-1928 жылдары қызу пікірталас болып өтті.

XX ғасырдың 20-жылдардың ортасы мен соңында қазақ әдебиетіне Ғ.Мүсірепов, Ғ.Мұстафин, Ә.Тәжібаев, А.Тоқмағамбетов, Ғ.Орманов секілді талантты жастар келіп, кеңес адамдарының - ауыл және қала еңбеккерлерінің бейнесін жасады. Қазақ кеңес ақын-жазушыларының шығармашылығында В.И. Ленин бейнесі жеке тақырыпқа айналды [6].

1930-жылдардың ортасынан 1950-жылдардың басына дейін жазушыларды Кеңес Жазушылар Одағы біріктіргеннен кейін негізінен әдеби үдерістің партиялық басшылық тарапынан сипаттамалық негіз алып, Сталиннің кеңестік әдеби үдерісті қалыптастырудағы жеке рөлі атап өтілді [7]. 1932 жылдан бастап ССР құру басталған және кеңес жазушыларының өмірі мен шығармашылығының ерекше жағдайлары қалыптасқан. 1930 жылы кеңес жазушыларының күнделікті өмірі тұрақты сипатқа ие болды. Бұл көп жағдайда бастапқыда әдеби интеллигенцияның материалдық жағдайын қамтамасыз ету міндеті жүктелген жаңа ұйымдар мен мекемелердің

құрылуымен байланысты болды. Сондықтан әдебиетшілердің әлеуметтік жағдайы белгілі бір түрде бекітілді. Олар қоғамға қуатты идеялық ықпал етуге шақырған болғандықтан, билік оларға белгілі бір артықшылықтар берді және сатып алған жоқ. Сол кезде құрылған ұйымдардың қызметі әрдайым тиімді болған жоқ, бұл туралы оларды реформалаудың алғашқы жылдарында жасаған көптеген әрекеттері куә болды. Ол көп жағдайда жазушылардың мәселелерін шешуге емес, өзін сақтауға бағытталған бюрократиялық құрылым болды. Көп жағдайда ол ресми түрде тәуелсіз ұйым бола отырып, одақтың ықпалында болған Литва қорының қызметін қайталады.

Зерттеуде қарастырылған кезеңдегі қазақ жазушыларының тарихи тұрмысы мен шығармашылық күресі кең ауқымды әлеуметтік-идеологиялық процестерге байланысты болғаны анықталды. 1920-1950 жылдар аралығындағы қазақ әдебиеті ұлттық мәдениетті жаңғырту және социалистік идеологияны насихаттау миссиясын орындап, түрлі қиыншылықтарға қарамастан жаңа формалар мен жанрларды дамытты. Жазушылардың күнделікті өмірі мен әлеуметтік жағдайы Кеңес билігінің бақылауында қалып, олар белгілі бір артықшылықтарға ие болса да, қатал қадағалау мен идеологиялық талаптарға сай келуге мәжбүр болды. Бұл зерттеу қазақ жазушыларының шығармашылығы мен өмір салтының тарихи-әлеуметтік контекстін жан-жақты ашып, олардың қазақ әдебиеті мен мәдениетінің қалыптасуына қосқан үлесін айқындады. Сонымен қатар, әдеби және тарихи материалдарды салыстырмалы талдау арқылы кеңестік кезеңдегі әдеби процестің ерекшеліктері мен қиыншылықтары көрініс тапты. Қорыта айтқанда, зерттеу қазақ жазушыларының тарихи-әлеуметтік жағдайын түсінуде жаңа ғылыми негіздер қалыптастырып, қазақ әдебиеті тарихының маңызды кезеңін толыққанды зерттеуге мүмкіндік берді.

Нәтижелер мен талқылаулар.

1920-1950 жылдардағы интеллигенция қауымының шығармашылығы мен мәдени-тұрмыстық жағдайының ерекшеліктері. 1920–1950 жылдар – қазақ қоғамы үшін күрделі тарихи кезең. Бұл уақыт аралығы Қазақстанда Кеңес үкіметінің орнығуынан бастап, сталиндік репрессиялар, ашаршылық, Екінші дүниежүзілік соғыс, одан кейінгі қайта құру жылдарына дейінгі уақытты қамтиды. Осындай саяси, экономикалық және әлеуметтік өзгерістер қазақ интеллигенциясының өмірі мен шығармашылығына тікелей әсер етті. Интеллигенция өкілдерінің – жазушылар, ақындар, ғалымдар мен қоғам қайраткерлерінің бұл кезеңдегі ең басты миссиясы – ұлттық рухты, тілді, мәдениетті сақтап қалу, жаңа қоғамның талабына бейімделе отырып, халыққа рухани жол көрсету болды. Интеллигенция ұғымы және оның қалыптасуы. Қазақ интеллигенциясы ХХ ғасырдың басында қалыптаса бастады. «Алаш» қозғалысының өкілдері – Ахмет Байтұрсынұлы, Әлихан Бөкейхан, Міржақып Дулатұлы, Жүсіпбек Аймауытов сынды қайраткерлер ұлттық сананы ояту жолында алғашқы қадам жасады. Алайда 1920 жылдан кейін кеңестік билік орнап, интеллигенция өкілдеріне жаңа талаптар қойылды. Олар кеңестік идеологияға сай жұмыс істеуге мәжбүр болды. Алайда ішкі дүниесінде олар ұлттың мұңын жоқтады, ұлттық мүддені қорғауға тырысты.

1920-1930 жылдардағы қазақ интеллигенциясының шығармашылығы әртүрлі жанрларда көрініс тапты: әдебиет, драматургия, музыка, театр, ғылым. Шығармаларда халық тұрмысы, әлеуметтік теңсіздік, ауыл өмірі, ұжымдастыру сияқты тақырып-тар қамтылды. Кейбір қаламгерлер кеңестік идеяны насихаттауға мәжбүр болса, басқалары жасырын түрде халық шындығын бейнелеуге тырысты. Мысалы, Сәкен Сейфуллиннің шығармаларында революциялық идеялар басым болса да, оның «Тар жол, тайғақ кешу» романында ұлттық сипат, тарихи оқиғалар терең бейнеленді. Бейімбет Майлин мен Ілияс Жансүгіров те халықтың шынайы өмірін жазуға тырысқанымен, кеңестік қысым олардың еркін шығармашылықтарына кедергі келтірді.

Интеллигенция өкілдерінің тұрмыстық жағдайы әрқашан біркелкі бола қойған жоқ. 1920-жылдары көптеген жазушы, оқытушы, зерттеушілер ауылдарға барып, ағарту жұмыстарымен айналысты. Олар мектептер ашып, халықты сауаттандыруға, ұлт-тық тілді дамытуға күш салды. Бұл – үлкен еңбек әрі қиын міндет болды, себебі тұрмыстық жағдай өте төмен еді. Жалақы мардымсыз, тұрмыстық қолайсыздықтар көп, алайда соған қарамастан интеллигенция өкілдері өз миссиясын атқарды. 1930 – жылдары сталиндік репрессия басталғанда интеллигенция қатты жапа

шекті. Мындаған жазушы, ақын, ұстаз, ғалым «халық жауы» атанып, атылды немесе айдауға жіберілді. Бұл ұлттық мәдениетке орасан зор зардап әкелді. Алаш зиялылары түгелдей дерлік қуғындалды. Олардың орнына кеңестік идеологияны мойындаған, партияға адал тұлғалар келді. Алайда бұл жаңа толқын да репрессиядан құтыла алмады – мысалы, Илияс Жансүгіров, Сәкен Сейфуллин, Бейімбет Майлин сияқты ірі қаламгерлер де атылды.

Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде интеллигенция өкілдерінің басым бөлігі майданда немесе тылда жұмыс істеді. Соғыс тақырыбы қазақ әдебиетінде кеңінен жазыла бастады. Жамбыл Жабаевтың патриоттық өлеңдері халықты рухтандырды. Мұқағали Мақатаев, Сәбит Мұқанов, Ғабит Мүсірепов, Ғабиден Мұстафин сынды жазушылар да соғыс және оның адам тағдырына әсері туралы шығармалар жазды. Бұл жылдары мәдениет майданында да жұмыс қызып жатты: театрлар жұмыс істеп тұрды, газет-журналдар шығуын тоқтатпады. Интеллигенция халықтың рухын көтеру үшін күндіз-түні еңбек етті. Алайда тұрмыс-тық жағдайлары әлі де төмен деңгейде қалды – азық-түлік тапшылығы, тұрмыстық қиындықтар, саяси бақылау ешқашан әлсіреген жоқ.

1945-1950 жылдардағы жағдай. Соғыстан кейінгі жылдары әдебиет пен өнерде біршама еркіндік сезілгенімен, бұл кезеңде де қатаң цензура сақталды. 1946 жылы Жоғарғы партия органдары «буржуазиялық ұлтшылдыққа» қарсы күрес жариялады. Бұл интеллигенцияға тағы да қысым әкелді. «Халық жауы» түсінігі қайта жаңғырып, ұлттық ерекшелікті көтеруге тырысқан кез келген тұлға күдікке ілікті. Бірақ осы жылдары қазақ әдебиеті көркемдік жағынан өсті. Абай мұрасын зерттеу, фольклорды жинақтау, қазақ тілі мен тарихына көңіл бөлу сияқты жұмыстар басталды. Бұл – кеңестік шеңбер аясындағы мүмкіндікті мейлінше пайдалану еді. 1920-1950 жылдар аралығындағы қазақ интеллигенциясы – ұлт руханиятының тірегі болды. Олар саяси қысым мен тұрмыстық қиыншылықтарға қарамастан, халқына қызмет етті, ұлттық әдебиетті, мәдениетті дамытты. Олардың шығармашылығы – күрес пен үміттің, сенім мен арманның көрінісі. Интеллигенция өкілдерінің еңбегі ұлттың тарихында өшпестей із қалдырды. Бұл кезең – интеллигенция үшін тек 1934 жылы 12-18 маусым күндері Қазақстан жазушыларының I съезі өтіп, онда идеялық тәрбие жүргізудегі қуатты құрал кеңестік әдебиет болуы керек екендігі баса айтылды. Қазақ кеңес әдебиеті фольклор дәстүріне сүйенді. Мәселен, Ж. Жаббаев шығармаларында ел өмірінің айтулы оқиғалары көрініс тапты. Жаңа өмір мен кеңес адамдарын ақын Нұрпейіс Байғанин (1860-1945 жылдары) өзінің эпостық жырларына арқау етті. Иса Байзақов (1900-1946 жылдары) шығарма-шылығы нағыз халықтық мәнге ие болды. 20-30-жылдар қазақ кеңес әдебиетінде проза, драматургия және әдеби сын сияқты жаңа жанрлар дамыған кезең болды. І. Жансүгіров «Жолдастар» романын жазды, С.Мұқанов «Байдың ұлы», «Достар», «Ботагөз» романдарын тудырды. Қазақ драматургиясын дамытуда Мұхтар Әуезовтің рөлі зор. Қазақ театр өнерінің дамуы оның есімімен тығыз байланысты. Ресми билік құптаған негізгі тақырып – кеңестік қоғамның құрылуы және дамуы, қазақтардың туған өлкесін түлетуге қосқан үлесі, жергілікті халықтың социалистік еңбектегі ерлігі, т.б. болып саналды.

30-жылдары әдебиетшілердің негізгі массасының тұрғын үй жағдайы нашар болды. Қалаларда қазақ жергілікті тұрғындарға тұрғын үй жетіспеді. Аштық жылдарында жазушыларды азық-түлікпен және өнеркәсіп тауарларымен жабдықтауда жетіспеушілік сезілді. Дегенмен, жазушыларда халықтың көптеген басқа санаттарына қарағанда артықшылық болмады.

Елдегі жағдай жазушылық қоғамның өзін-өзі ұйымдастыруға және проблемаларды дербес шешуге жоғары емес қабілетін анықтады. Жазушылардың бастамаларымен жаңа бюрократиялық құрылымдарды ұйымдастыруға және ақша, азық-түлік және өнеркәсіп тауарларын бөлу туралы өтінішпен түрлі инстанцияларға хаттар жазуға келді. Аштық кезінде өмір сүру жағдайлары жабдықтау мен тұрғын үйдің жетіспеуінен ғана емес, сонымен қатар әдебиетшілердің шығармашылықпен толыққанды айналыса алмаған-дығы да қиын болды [8]. Дегенмен әдебиетшілердің материалдық жағдайы осы кезең соңында біршама жақсарды. Бірақ олардың көпшілігі өздерінің негізгі қызметі үшін қаламақы есебінен өмір сүре алмады, бұл табыстың басқа түрлерін іздеу қажеттілігі туындады. Сонымен қатар, мемлекеттің гонорарлық саясаты салық салудың шексіз реформаларына бағытталғаны әрдайым айқын емес еді.

Әдебиетшілердің ең өткір мәселелерінің бірі, КСРО-ның басқа азаматтары сияқты осы кезеңде тұрғын үй болды. Оны шешу әрекеттері соншалықты деңгейде көтерілмеді. Кеңестік жазушылар одағы өз күш-жігерін ең алдымен жазушылардың, кез келген биліктің тұрғын үй мәселелерін шешуге бағытта-ғанымен, Қазақстан сияқты шеткері мемлекеттердегі жазушылардың тұрғын үй жағдайлары шешіле қоймады.

Сондай-ақ жазушыларды азық-түлікпен және өнеркәсіптік тауарлармен жабдықтау жүйесінің қалыптасуы, медициналық қызмет көрсету мен зейнетақымен қамтамасыз етуді ұйымдастыру мәселелері қарастырылады. Бір жағынан, жазушылардың артықшылық берілген жабдықтау мен қызметтерге қол жеткізуі, ал екінші жағынан - олардың сапасы жоғары емес екені туралы қорытынды жасалады. Осы кезеңде шығармашылық және демалыс жазушылар үйлер жүйесін құру басталды. Сол кезде саяжайды иелену мүмкіндігі артықшылық қабатқа тиістілігінің сөзсіз белгісі болды. Саяжай кенттерінде, оларға арналған демалыс үйлеріндегі сияқты жазушылар ең алдымен материалдық-тұрмыстық жағдайларды емес, белгілі бір ортаны бағалаған. Сонымен қатар, бір кәсіби қабаттың өкілдерінің осындай жинақы тұруы кейбір элитарлықты, адамдардың ерекше тобына жататынын сезінуге мүмкіндік берді. Әдебиет-шілердің күнделікті өмірін ұйымдастыруда олардың әйелдері ерекше рөл атқарды [9]. Осылайша, 1930-шы жылдары «орта» кеңес жазушысы өмірінің белгілі бір салты қалыптасты. Оның күнделікті өмірінің жағдайы материалдық тұрғыдан алғанда, ел халқының басқа да көптеген санаттары, соның ішінде КСРО-ның көркем интеллигенциясының кейбір кәсіби топтары (журналистер, Суретшілер және т.б.) жақсы болды.

Өмірдің ерекше жағдайларының болуының басты факторы-билік пен өзара іс- қимылды және одан белгілі бір материалдық артықшылықтар алуды қамтамасыз ететін жазушылар қорының және басқа да ұйымдардың қызметі болды. 1934 жылы республикада Қазақ әдебиеті баспасы ашылды. А.Жұбанов, Х.Жұмалиев, Б.Шалабаев, Б.Сүлейменов, Е.Смайлов, жазушы Ю.Домбровский осындай жалған айыптармен жазаланып, сондай-ақ Ә.Марғұлан, Ә.Әбішев, С.Бегалин секілді ғалымдар мен жазушылар саяси және буржуазиялық-ұлтшылдық қателіктер жіберді деп айыпталды [8]. 1948 жылы «космополитизммен», яғни шетел мемлекеттерінің мәдениетіне көңіл бөлушілермен күрес науқаны басталды. Космополитизм науқанында Қазан төңкерісіне дейінгі қазақ халқының мақтанышы болып келген Шортанбай, Шәңгерей, О.Қарашев феодалдық-реакцияшылдар деп танылды. Қабдеш Жұмаділов: Сәбең бір кезде мақтанып айтқан фактілер Сәбеңнің өзіне мін болып тағылды, міне. Сәбең «Өмір мектебінде»: «Ахмет Байтұрсыновтың 1923 жылы Орынборда 50 жылдық мерейтойы өтіп жатқанда біз шіріген картоп лақтырып, жұмыртқа лақтырып өткізбей тастадық», – дейді. Мағжанға да қатысты өстіп айтады. Сосын Алаш қайраткерлерімен қалай алысқанын, оларды қалай жеңгенін айтады. Әрине, Сәбит Мұқанов жеңеді. Сәбең 70-ке келгенде мен жиналысқа қатысып отырдым. Елдің бәріне Алтын жұлдыз тағып жатты. Президиумның указын Имашов оқыды. Сонда немен наградталатынын өздері білмейді. «Совет өкіметіне сіңірген еңбегі үшін, бәлен үшін, түген үшін наградталады» деген кезде Сәбеңнің өзі де еңсесін көтеріп тындап қалды. «Ленин орденімен наградталады» [10] деген кезде шөгіп кетті.

Жиырмасыншы жылдардың басында аштарға жәрдем көрсету комиссиясына Жүсіпбек Аймауытов та қатысып, мал жинауға басшылық еткен. Аштарға жинаған малды үкімет орындарына өткізген. Осы жинаған малды түгел тапсырмады, өздері ішіп, жеді деп, өсекші, жалақорлар сотқа шағым арыз берген. Сол сот мәжілісінде Жүсіпбектің өзін ақтап сөйлеген сөзі Семей маңындағы ел аузында ұзақ жылдар бойына аңыздай болып айтылып жүрді. Ол сөйлеген сөзінде ел тарихынан, өз өмірінен тамаша өнегелі мысалдар, маңызы зор, мағынасы терең дәлелдер келтіріп, сотта жалақорлардың өсек арызын жоққа шығарған. Сөйтіп өз ісінің адалдығын ақтап шыққан.

1932 жылғы көктемде жазушы Бейімбет Майлин Семейге келді. Мен Жазушылар одағының Семейдегі өкілі болатынмын. Бейімбетпен бұдан бірер жыл бұрын танысқанмын. Ол Өлкелік партия комитетінің астық дайындау науқанына жіберген өкілі еді. Семейде біраз уақыт Бейімбеттің қасына еріп жүрдім. Бейімбет бұл жолы өзінің жерлесі, жақын досы Аманғали

Сегізбаевтың пәтерінде тұрды. Бейімбетке күн сайын жолығып, онымен әңгімелесіп жүрдім. Ол газетте әдебиет бетін ұйымдастыруға көмектесті. Бір күні редакцияның тапсырмасымен кеме тоқтайтын, жүк тиеп, түсіретін айлаққа (пристаньға) бармақшы болдым. Бейімбет түсте дем алып, енді сыртқа серуендеп қайтпақ болып отыр екен. Мен оған Ертіс жағасына бара жатқанымды айттым. Ендеше, сенімен бірге мен де біраз жүріп қайтайын, - деді Бейімбет. Екеуміз көшеге шықтық. Ертіс жағасына қарай жаяу жүріп келеміз. Бейімбет аз сөйлейтін кісі еді. Өзінің шығармасын жиналыста сынап жатқанда да үндемей отыратын. Бірақ не айтса да асырмай, жасырмай, дәл өз қалпында шындықты айтуға тырысатын. Келе жатқанда Алматыдағы жазушылар жайында қысқаша әңгімелер айтты. Жазушылардың әрқайсысының ерекшелігін айта келе, кенет әңгіме тақырыбын Жүсіпбекке бұрды: «Мен Жүсіпбек Аймауытовтай шебер жазушыны бұрын-соңды көрген емеспін, - деді ол. Мен Бейімбеттің бұл сөзіне таңғалдым. Өйткені біз Бейімбеттен асқан дарынды, шебер жазушы жоқ деп ойлайтынбыз. Оның жаңағы сөзін естігенімде, бұл – Бейімбеттің қарапайымдылығы, кішіпейілдігі шығар деп түсіндім. Бейімбет әңгімесін одан әрі жалғастырып, әлгі сөзін нақты дәлелдеуге кірісті. Мен «Қазақстан» баспасында директор болған кезімде бір күні Жүсіпбек Аймауытов маған келіп амандасты, - деді ол. – Біраз әңгімелескен соң Жүсіпбек менен аударатын көркем шығарма бар ма деп сұрады. Мен көп ойланбай, дереу үстелімнің суыrmасын ашып, аударуға берілетін шығармалар тізімін алып қарадым. Сол тізімнің ішінен ағылшын жазушысы Фердинанд Дюшеннің «Тамилла» повесін ұсындым. «Күп болады, бұл кітап өзімде бар», – деді Жүсіпбек. 200 бетке жуық осы шығарманы аударып, 5-6 ай ішінде қолжазбаны баспаға әкеп тапсырмақ болып шарт жасасты. Сол күні үйіне қайтып кетті. Арада 15 күндей уақыт өтті. Баспаға келіп жүрген Жүсіпбекті тағы кездестірдім. Амандық сұрасқаннан кейін: «Әнеугі шығарманы аударуға кірістің бе? – деп сұрадым Жүсіпбектен. Кіріспек түгіл, толық аударып әкелдім, - деді. Қой, рас айтасың ба? - дедім. Ол араб әрпімен ұсақ жазылған қолжазбаны шалбарының қалтасынан шығарып маған көрсетті. Кәне, көрейінші, - дедім мен қолжазбаны қолыма алып. Қарасам, оқта-текте бірер түзету енгізген, беттерінің көпшілігі таза күйінде сайрап тұр. Осы бірінші рет жазғаның ба, әлде көшіріп жаздың ба? - деп сұрадым. Алғашқы бірден жазғаным осы, тек жеке сөздерін түзеттім, көшірген жоқпын», - деді Жүсіпбек. Қолжазбаны оқып қарасам: аударма дейтін емес, таза қазақ тілінде жазылған көркем шығарма сияқты, оқуға жеңіл. «Аршын төс, алма мойын», тағы осы тәрізді көркем, әсем тенеулер. Сөз тіркестері үйлесімді, мінсіз. Шығарманың орысша аты «Тамилла» болатын, оны «Дәмелі» деп тәржімелеген. Қолжазба көп кешікпей баспаханаға сол қалпында теруге жіберілді. Мен мұндай шешен, сөзге бай, ұшқыр жазушыны ешқашан көрген емеспін, - деп аяқтады әңгімесін Бейімбет аға [11]. Бұл жазбадан көретініміз қазақ әдебиетшілерінің еңбекқорлығы және таланттылығын көреміз.

XX ғасырдың 30 жылдары Орталықтағы Жазушылар Одағы Қазақстанның жазушыларының жұмыс күнін қадағалап отырды. Мысалы, Қырғызстан ОК (б) Ваговқа 9 сәуір 1938 ж. жазбасында Қазақстан Жазушылар одағының азаматы Маликовқа жіберген жеделхатында «Егер ол ЦК мен Совнаркомның еңбек тәртібі туралы қаулысын сөзсіз бұрмалаған болса,

Әлбетте, Жазушылар одағына азаматтар қоғамдық-шығармашылық ұйым ретінде емес, мекемеге келеді. Біз Жазушылар одағы аппаратында шенеуніктер емес, жазушылардың өздері жұмыс істеуіне мүдделіміз. Бірақ біз жазушылардың жұмыс күні бойы аппаратта отырғанын емес, олардың жазушылық қызметпен айналысқанын сұраймыз. Біздің Мәскеуде Одақ аппаратында көптеген жазушылар жұмыс істейді және біз оларға өз сағаттарын жұмыс барысында бөлуіне мүмкіндік береміз. Мен бұл істі білуді сұраймын» делінген. Яғни орталық тіпті жұмыс күнін де қадағалап отырды [12].

Осы кезеңнің бір тұлғасы Ғабит Мүсірепов 1923 жылы ол жазушы Сәбит Мұқановпен бірге Орынбордағы жұмысшы факультетіне (рабфак) оқуға түседі. Бұл білім ордасында әлем әдебиеті саңлақтары мен XIX ғасырдағы орыс классиктерінің шығармаларымен танысады. Жазушы, филология ғылымдарының докторы Нұрдәулет Ақыш Мүсірепов жұмысшы факультетінде алғашқы шығармасын жазғанын жеткізді.

"Сәбит Мұқановтың айтуынша, ол рабфактің қабырға газетінде өзінің "Тулаған толқынында" деген очеркін жариялаған. Бұл оның алғашқы шығармасы еді. Көптеген әдебиеттанушы Ғабеннің алғашқы шығармашылығы "Тулаған толқыннан" басталды деген пікірде", - дейді ол "Ұлт мақтанышы". Ғабит Мүсірепов" деректі фильмінде.

Оның айтуынша, әдебиет зерттеушілері "Тулаған толқынды" таза очерк деп қабылдамайды. "Олар оны көркем шығарма деп те есептейді. Өйткені бұл шығарманың бойында әрі очерктік сипат, әрі деректілік, әрі көркемдік қасиеттер тоғысқан. Бірақ алғашқы туынды болғандықтан кемшіліктер де бар. Себебі, бұл шығарма сол кездегі кеңестік саясатқа үндес жазылған", - дейді ол [11].

Сәбит Мұқанов пен Ғабит Мүсіреповтің жас айырмашылығы бар болғаны екі жас. Жазушы өзінің "Автобиографиялық әңгімесінде" әдебиетпен шұғылдануына кім түрткі болғанын былайша баяндайды:

"Менің кітапқа деген құмарлығымды, азды-көпті сынап алатынымды байқап, Сәбит маған – "жазуға кіріс" деп мазалап жүрді. "Сәкеннің көрдей қараңғы бөлмесінде Сәбитпен бірге тұрдым. Бейімбет пен Сәкеннің өлеңдерін газет-журналдардан оқи бастадым. Бейімбеттің "Шұғаның белгісі" бір түрлі әдемі жазылғанын көрдім. Ішімнен жазуды қаласам да, қолым бармай жүрген".

Мүсірепов 1926 жылы Орынбордағы жұмысшы факультетін бітіреді. Ал 1926-1927 жылдары Омбы қаласындағы ауылшаруашылық академиясында оқиды. 1927-1928 жылдары Щучинск орман шаруашылығы техникумында оқытушы болып еңбек етеді. 1927 жылдан коммунистік партияның мүшесі атанады.

1928 жылдан бастап Қазақстанның партия, совет баспа орындарындағы әртүрлі жауапты қызметтерде болды. 1928-1932 жылдары Қазақстан мемлекеттік баспаның бас редакторы міндетін атқарды.

1933 жылы Қазақ КСР оқу халық комиссариатының өнер секторының меңгерушісі, 1934- 1935 жылдары алдымен "Қазақ әдебиеті" кейін "Социалистік Қазақстан" газетінің бас редакторы болды.

Жазушы 1936 жылы ВКП (б) қазақ өлкелік комитетінің баспасөз бөлім меңгерушісінің орынбасары, 1937 жылы Қазақстан компартиясы саяси-ағарту бөлімінің меңгерушісі болып жұмыс істеді. Қазақстан орталық партия комитетінде түрлі жауапты қызметтер атқарды. Бірақ шындықтың бетіне тіке қарай алатын Ғабиттің іс-әрекеті кеңес идеологиясына кереғар бола бастайды.

Сталиндік репрессияның зияны Ғабит Мүсіреповке де тиді. Профессор Шериаздан Елеукенов бұл жағымсыз оқиға 1937 жылы болғанын айтады. "Онда Ғабит Мүсірепов орталық партия комитетінде мәдениет бөлімін басқаратын. Ол жазушылар одағында жиналыс болып жатыр дегенді естіп, сонда барады. Онда отырған адамдар оған "Бейімбет деген жаудың досы келді" деп айтқан. Сонда Ғабекен "Бейімбет Майлиннің ұсталғанын білемін. Бірақ ол қате ұсталып жатыр. Бейімбет жау болса, мен де жаумын" деп, жиналыстан кетіп қалыпты", - дейді ғалым.

Жазушы мұның соңы жақсы болмайтынын түсінеді. Алайда 1932-33 жылдардағы ашаршылық Ғабит Мүсіреповтің жадында өшпес кезең болып қалды. Қазақтың бір уыс бидайға жарымай қалғаны елінің ертеңін ойлаған қаламгердің жанына қатты батты. Осылайша, бар шындықты бұрмалап, жоғары жаққа "бәрі керемет" деген Голощекиннің саясатын сынағандардың қатарында Мүсірепов те болды.

Тіпті, БК(б)П қазақ өлкелік комитетінің бірінші хатшысы Филипп Голощекиннің жайдарлы отырысын алдына түскен "Бесеудің хаты" өзгертіп жіберген көрінеді. Хаттың авторлары – Ғабит Мүсірепов, Мансұр Ғатаулин, Емберген Алтынбеков, Мұташ Дәулетқалиев, Қадыр Қуанышев.

Салдарынан НКВД-ның офицерлері бесеудің ізіне түсіп, ұстауға себеп іздей бастайды. Барлығы "халық жауы" атанып, қуғынға ұшырайды. Бірақ Мансұр Ғатаулин бар кінәні мойнына алып, ату жазасына кесіледі. Бірақ Ғабекен де қауіп төнеді. Оған "Тулаған толқында" мен "Шұғыла" шығармаларының мазмұны да елдің колхоздастыру саясатына тікелей қарсы бағытталған деген айып тағылды. Салдарынан 1938 жылдың Ғабит Мүсірепов қызметтен де алынды, партиядан да шығарылды. Алайда ол абақты мен ажалдан аман қалды [13].

Осылайша, қаламгер 1938 жылдан 1955 жылға дейін бірыңғай жазушылық еңбекпен шұғылданып, өзінің кінәсіз екенін дәлелдеуге кіріседі.

Партия басшылары ауысқан сайын хат жазып, өзінің әділетсіз жазаланғанын түсіндірумен әлек болады. Бірақ одан 1956 жылға дейін еш нәтиже шықпайды. Тек шығармашылығының арқасында ғана жазушы еңсесін көтереді.

Қазіргі таңда қаламгердің шығармалары әлемнің 34 тіліне аударылған. Франция, Англия, Бельгия, Германия, Испания, Венгрия, Вьетнам, Моңғолия секілді біршама елдің әдебиет сүйер қауымы Ғабит Мүсірепов шығармаларымен танысып шығуға мүмкіндігі бар. Оның 295 шығармасы орыс тілінде басылып шықты.

Әлеуметтік және саяси контекст:

- 1920-1950 жж. Қазақстанда кеңестік режим орнады, бұл жазушылардың күнделікті өміріне тікелей әсер етті.

- Жазушыларға жаңа әлеуметтік мәртебе беріліп, олар белгілі бір артықшылықтарға ие болды, бірақ олар қатаң бақылауда тұрды.

- Кеңестік идеология әдебиеттің мазмұнын, стилін және тақырыбын қатаң шектеді.

- Сталиндік саяси репрессиялар көптеген жазушыларға қауіп төндірді (мысалы, А.Байтұрсынұлы, М.Жұмабаев, М.Дулатұлы қуғынға ұшырады).

Ұйымдастыру және әлеуметтік қорғаныс:

- 1930 жылдардың басынан Қазақстан Жазушылар одағы құрылып, жазушылардың әлеуметтік жағдайын тұрақтандыруға бағытталды.

- Жазушылардың тұрғын үй, азық-түлік және медициналық қызметке қол жеткізу мәселелері болды, бірақ жалпы елдегі жағдайға қарағанда олардың жағдайы салыстырмалы түрде жақсы болды.

- Әдебиетшілерге арналған демалыс үйлері мен саяжайлар салынды, бұл олардың белгілі бір элитарлық мәртебесін көрсетті.

- Әйелдердің жазушылардың күнделікті өмірін ұйымдастыруда ерекше рөлі болды.

Күнделікті өмір мен шығармашылық жағдайы:

- Аштық жылдары мен экономикалық қиыншылықтар әдебиетшілердің күнделікті тұрмысын қиындатты, шығармашылықпен толық айналысуға кедергі болды.

- Жазушылар көбінесе өз еңбегімен ғана күн көре алмады, қосымша табыс көздерін іздеуге мәжбүр болды.

- Кеңес кезеңінде жазушылардың жұмыс күндері орталықтан бақылауға алынды, шығармашылық қызметтің сапасы мен уақыты қатаң бақыланды.

- Әдебиет саласында социалистік реализм және пролетарлық интернационализм бағыттары үстем болды.

Мәдени және әдеби өмір:

- 1920-1930 жылдары қазақ әдебиетінде проза, драматургия, поэзия жанрлары қарқынды дамыды.

- Әдеби ортада саяси лирика мен идеологиялық тақырыптар басым болды.

- Фольклор мен халық шығармашылығына көңіл бөлінді, бірақ кейбір ұлттық дәстүрлер мен шығарма түрлері идеологиялық тұрғыдан сығылды.

- Жазушылар арасында бір-бірін қолдау, сындарлы пікірталастар мен шығармашылық ынтымақтастық болды.

Жазушылардың ерекше өмірлік мысалдары:

- Жүсіпбек Аймауытов, Бейімбет Майлин, Сәбит Мұқанов, Ғабит Мүсірепов сияқты тұлғалардың өмірінен мысалдар келтірілді.

- Олардың шығармашылық еңбектеріне және өмірлік тәжірибесіне кеңестік кезеңнің ауыртпалықтары мен қоғамдық талаптары айқын әсер етті.

- Көп жазушылар өз шығармаларын аударып, кеңес идеологиясына сай етіп қайта жазуға мәжбүр болды.

Қазақ интеллигенциясы ХХ ғасырдың басында қалыптаса бастады. «Алаш» қозғалысының өкілдері – Ахмет Байтұрсынұлы, Әлихан Бөкейхан, Міржақып Дулатұлы, Жүсіпбек Аймауытов сынды қайраткерлер ұлттық сананы ояту жолында алғашқы қадам жасады. Алайда 1920 жылдан кейін кеңестік билік орнап, интеллигенция өкілдеріне жаңа талаптар қойылды. Олар кеңестік идеологияға сай жұмыс істеуге мәжбүр болды. Алайда ішкі дүниесінде олар ұлттың мұңын жоқтады, ұлттық мүддені қорғауға тырысты.

1920–1930 жылдардағы қазақ интеллигенциясының шығармашылығы әртүрлі жанрларда көрініс тапты: әдебиет, драматургия, музыка, театр, ғылым. Шығармаларда халық тұрмысы, әлеуметтік теңсіздік, ауыл өмірі, ұжымдастыру сияқты тақырыптар қамтылды. Кейбір қаламгерлер кеңестік идеяны насихаттауға мәжбүр болса, басқалары жасырын түрде халық шындығын бейнелеуге тырысты. Мысалы, Сәкен Сейфуллиннің шығармаларында революциялық идеялар басым болса да, оның «Тар жол, тайғақ кешу» романында ұлттық сипат, тарихи оқиғалар терең бейнеленді. Бейімбет Майлин мен Ілияс Жансүгіров те халықтың шынайы өмірін жазуға тырысқанымен, кеңестік қысым олардың еркін шығармашылықтарына кедергі келтірді.

Интеллигенция өкілдерінің тұрмыстық жағдайы әрқашан біркелкі бола қойған жоқ. 1920-жылдары көптеген жазушы, оқытушы, зерттеушілер ауылдарға барып, ағарту жұмыстарымен айналысты. Олар мектептер ашып, халықты сауаттандыруға, ұлттық тілді дамытуға күш салды. Бұл – үлкен еңбек әрі қиын міндет болды, себебі тұрмыстық жағдай өте төмен еді. Жалақы мардымсыз, тұрмыстық қолайсыздықтар көп, алайда соған қарамастан интеллигенция өкілдері өз миссиясын атқарды. 1920-1950 жылдар аралығы қазақ қоғамы үшін саяси, әлеуметтік және мәдени тұрғыдан күрделі кезең болды. Кеңес үкіметінің орнауы, ұжымдастыру, ашаршылық, сталиндік репрессиялар мен Екінші дүниежүзілік соғыс сияқты оқиғалар қазақ интеллигенциясының шығармашылығына және тұрмыстық жағдайына терең әсер етті. Қазақ интеллигенциясы ХХ ғасырдың басында қалыптаса бастады. «Алаш» қозғалысының өкілдері – Ахмет Байтұрсынұлы, Әлихан Бөкейхан, Міржақып Дулатұлы, Жүсіпбек Аймауытов сынды қайраткерлер ұлттық сананы ояту жолында алғашқы қадам жасады. Алайда 1920 жылдан кейін кеңестік билік орнап, интеллигенция өкілдеріне жаңа талаптар қойылды [14]. Олар кеңестік идеологияға сай жұмыс істеуге мәжбүр болды. Алайда ішкі дүниесінде олар ұлттың мұңын жоқтады, ұлттық мүддені қорғауға тырысты. 1920-1930 жылдардағы қазақ интеллигенциясының шығармашылығы әртүрлі жанрларда көрініс тапты: әдебиет, драматургия, музыка, театр, ғылым. Шығармаларда халық тұрмысы, әлеуметтік теңсіздік, ауыл өмірі, ұжымдастыру сияқты тақырыптар қамтылды. Кейбір қаламгерлер кеңестік идеяны насихаттауға мәжбүр болса, басқалары жасырын түрде халық шындығын бейнелеуге тырысты. Мысалы, Сәкен Сейфуллиннің шығармаларында революциялық идеялар басым болса да, оның «Тар жол, тайғақ кешу» романында ұлттық сипат, тарихи оқиғалар терең бейнеленді. Бейімбет Майлин мен Ілияс Жансүгіров те халықтың шынайы өмірін жазуға тырысқанымен, кеңестік қысым олардың еркін шығармашылықтарына кедергі келтірді. Интеллигенция өкілдерінің тұрмыстық жағдайы әрқашан біркелкі бола қойған жоқ. 1920-жылдары көптеген жазушы, оқытушы, зерттеушілер ауылдарға барып, ағарту жұмыстарымен айналысты. Олар мектептер ашып, халықты сауаттандыруға, ұлттық тілді дамытуға күш салды. Бұл – үлкен еңбек әрі қиын міндет болды, себебі тұрмыстық жағдай өте төмен еді. Жалақы мардымсыз, тұрмыстық қолайсыздықтар көп, алайда соған қарамастан интеллигенция өкілдері өз миссиясын атқарды. 1930-жылдары сталиндік репрессия басталғанда интеллигенция қатты жапа шекті. Көптеген жазушы, ақын, ұстаз, ғалым «халық жауы» атанып, атылды немесе айдауға жіберілді. Бұл ұлттық мәдениетке орасан зор зардап әкелді. Алаш зиялылары түгелдей дерлік қуғындалды. Олардың орнына кеңестік идеологияны мойындаған, партияға адал тұлғалар келді. Алайда бұл жаңа толқын да репрессиядан құтыла алмады – мысалы, Ілияс Жансүгіров, Сәкен Сейфуллин, Бейімбет Майлин сияқты ірі қаламгерлер де атылды. Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде интеллигенция өкілдерінің басым бөлігі майданда немесе тылда жұмыс істеді. Соғыс тақырыбы қазақ әдебиетінде кеңінен жазыла бастады. Жамбыл Жабаевтың патриоттық өлеңдері халықты рухтандырды. Мұқағали Мақатаев, Сәбит Мұқанов, Ғабит Мүсірепов, Ғабиден

Мұстафин сынды жазушылар да соғыс және оның адам тағдырына әсері туралы шығармалар жазды. Бұл жылдары мәдениет майданында да жұмыс қызып жатты: театрлар жұмыс істеп тұрды, газет-журналдар шығуын тоқтатпады. Интеллигенция халықтың рухын көтеру үшін күндіз-түні еңбек етті. Алайда тұрмыстық жағдайлары әлі де төмен деңгейде қалды – азық-түлік тапшылығы, тұрмыстық қиындықтар, саяси бақылау ешқашан әлсіреген жоқ.

Соғыстан кейінгі жылдары әдебиет пен өнерде біршама еркіндік сезілгенімен, бұл кезеңде де қатаң цензура сақталды. 1946 жылы Жоғарғы партия органдары «буржуазиялық ұлтшылдыққа» қарсы күрес жариялады. Бұл интеллигенцияға тағы да қысым әкелді. «Халық жауы» түсінігі қайта жаңғырып, ұлттық ерекшелікті көтеруге тырысқан кез келген тұлға күдікке ілікті. Бірақ осы жылдары қазақ әдебиеті көркемдік жағынан өсті. Абай мұрасын зерттеу, фольклорды жинақтау, қазақ тілі мен тарихына көңіл бөлу сияқты жұмыстар басталды. Бұл – кеңестік шеңбер аясындағы мүмкіндікті мейлінше пайдалану еді. *Бекхожин Х. өз еңбегінде* 1920–1950 жылдардағы қазақ жазушылары тек әдебиетпен ғана шектелмей, қоғамдық-саяси өмірге де белсене араласты. Олар өз шығармаларында халықтың мұң-мұқтажын, арман-тілегін, күресін бейнелеп, әдебиеттің қоғамдық қызметін жоғары деңгейге көтерді. Мысалы, Сәбит Мұқановтың «Мөлдір махаббат» романы мен Ғабит Мүсіреповтің «Оянған өлкесі» шығармалары сол дәуірдің шынайы бейнесін көрсетеді [15]. Ол қазақ жазушыларының тек көркем шығармашылықпен ғана шектелмей, қоғамдық-саяси өмірге де белсенді түрде араласқанын айқындайды. Жазушылар өз туындылары арқылы халықтың күйзелісі мен үмітін, әлеуметтік теңсіздікке қарсы күресін бейнелей отырып, әдебиетті қоғамдық пікір қалыптастыратын күшке айналдырды. Бұл тұжырымды Сәбит Мұқановтың «Мөлдір махаббат» романы мен Ғабит Мүсіреповтің «Оянған өлкесі» сияқты шығармалар нақты дәлелдейді. Автордың түйіні бойынша, сол дәуірдегі әдебиет – халық тағдырының шежіресі, рухани күрестің айнасы болды.

Қорытынды. 1920-1950 жылдар аралығы қазақ әдебиеті тарихында аса күрделі, күреске толы әрі рухани сыналған кезең болды. Бұл дәуірде қазақ жазушылары өздерінің шығармашылық қызметтерін қоғамдағы терең өзгерістер мен тарихи қиыншылықтарға жауап ретінде жүзеге асырды. Қазақ әдебиетінің дамуы мен қалыптасуы осы жылдарда ерекше қарқын алды, себебі елдің әлеуметтік, саяси, экономикалық жағдайы жаңа бағытта өзгеріп, бұл өзгерістер қазақ жазушыларының дүниетанымына, шығармашылығына айтарлықтай әсер етті.

1920-1950 жылдар – қазақ халқы үшін революциялық өзгерістердің, кеңестік биліктің орнауы мен жаңа қоғамдық құрылымның негізделуі кезеңі болды. Осы кезде қазақ жазушылары ұлттық дәстүрлер мен тарихи сананы сақтап қалу міндетін сезініп, сонымен бірге жаңа идеологияның талабына сай шығармалар жазуға мәжбүр болды. Әдебиетке келген жаңа тақырыптар – әлеуметтік теңсіздік, еңбек, ұжымдастыру, соғыс және оның зардаптары кеңінен қамтылды. Осы дәуірде жазушылар өз туындыларында халықтың күнделікті тұрмыс-тіршілігін, ауыр тағдырларын, ұлттың рухани мұрасын жырға қосты. Олар үшін әдебиет – қоғамдық күрестің бір түрі, халықтың оянуы мен санасын қалыптастыру құралы болды.

Алайда 1930-1940 жылдардағы саяси репрессиялар қазақ жазушыларына ауыр сынақ болды. Көптеген талантты қаламгерлердің шығармашылығының дамуы тоқтатылып, кейбіреулері қуғын-сүргінге ұшырады. Сол кезеңде жазушыларға қойылған идеологиялық шектеулер олардың шығармаларында шындықты ашық баяндауға кедергі келтірді. Олардың кейбірі өздерінің жеке пікірлерін жасырмауға тырысса, басқалары цензура талаптарын орындауға мәжбүр болды. Дегенмен, қазақ жазушыларының көпшілігі қоғамдық өмірдің күрделі, кейде қайғылы сәттерін поэзия мен прозаның көмегімен көркем түрде жеткізе білді. Бұл – олардың рухани төзімділігі мен шығармашылық шеберлігінің айғағы.

Екінші дүниежүзілік соғыс қазақ қоғамына үлкен сынақ болды, әрі жазушылар үшін жаңа тақырыптар мен идеяларды туғызды. Соғыс тақырыбы қазақ әдебиетінде батырлық пен ерлік, адамгершілік пен адам тағдырының нәзік қырларын ашуда маңызды орын алды. Жазушылар бұл кезеңде халықтың күресі мен ауыртпалығын, соғыстың адам өміріне әкелген трагедияларын терең сезініп, өз туындыларында көрсетіп отырды. Сонымен бірге, соғыстан кейінгі жылдардағы қайта

құру, қалпына келтіру, ұжымдастыру, индустрияландыру сияқты қоғамдық өзгерістер де әдеби шығармалар тақырыбына айналды.

1920-1950 жылдардағы қазақ жазушыларының тарихи тұрмыс бейнесі олардың шығармаларындағы халықтың күнделікті өмірі мен тарихи тағдырын терең танытуда көрініс тапты. Олар өздерінің қаламдары арқылы елдің қоғамдық-саяси жағдайын, мәдени даму процесін, ұлттық сана мен руханияттың күйзелісін жеткізе білді. Бұл кезеңнің әдеби шығармалары халықтың өткені мен болашағын байланыстыратын көпір ретінде қызмет етті.

Қазақ жазушылары үшін әдебиет – ұлттың өзін-өзі тануы мен рухани жаңғыруы жолындағы күрес құралы болды. Олар өз шығармаларында ұлттық құндылықтарды сақтап қалуға, халықтың тарихи санасын оятуға тырысты. Сонымен бірге, қазақ әдебиеті арқылы жаңа социалистік қоғамның идеалдарын дәріптеуге, елдің дамуына үлес қосуға ұмтылды. Бірақ бұл үдерісте қазақ жазушыларының алдында тұрған ең басты қиындық – өздерінің ұлттық ерекшеліктерін сақтай отырып, кеңестік идеологияның талаптарын орындау болды.

Қорыта келе, 1920-1950 жылдардағы қазақ жазушыларының шығармашылығы – қазақ әдебиеті мен мәдениетінің қалыптасуындағы аса маңызды кезең. Бұл кезең қазақ халқының тарихи санасын жаңғыртып, әдебиет арқылы қоғамдық өмірдің өзгерістерін бейнелеудің бірден-бір айнасы болды. Қалам мен күрес ұғымы осы жылдардағы қазақ жазушыларының өмірі мен шығармашылығын дәл сипаттайды: олар өздерінің шығармалары арқылы халықтың рухын көтеріп, күрделі заманның қиыншылықтарына төтеп беруге талпынды.

Осылайша, 1920-1950 жылдардағы қазақ жазушыларының тарихи тұрмыс бейнесі олардың қоғамға, елге, ұлттық мәдениетке деген жауапкершілігінің, рухани төзімділігінің, күрескерлік рухының көрінісі болып табылады. Бұл кезең әдебиет пен өмірдің бір-бірінен бөлінбейтіндігін, әдебиеттің қоғамның айнасы әрі күрес құралы екенін анық көрсетті. Қазақ жазушылары осы күрделі заманда өздерінің қаламдары арқылы тарихтың талаптарына жауап беріп, ұлттың рухани тірегін нығайтты. 1920-1950 жылдар – қазақ қоғамы үшін күрделі тарихи кезең. Бұл уақыт аралығы Қазақстанда Кеңес үкіметінің орнығуынан бастап, сталиндік репрессиялар, ашаршылық, Екінші дүниежүзілік соғыс, одан кейінгі қайта құру жылдарына дейінгі уақытты қамтиды. Осындай саяси, экономикалық және әлеуметтік өзгерістер қазақ интеллигенциясының өмірі мен шығармашылығына тікелей әсер етті. Интеллигенция өкілдерінің – жазушылар, ақындар, ғалымдар мен қоғам қайраткерлерінің бұл кезеңдегі ең басты миссиясы – ұлттық рухты, тілді, мәдениетті сақтап қалу, жаңа қоғамның талабына бейімделе отырып, халыққа рухани жол көрсету болды. 1920-1950 жылдар аралығында қазақ қаламгерлерінің шығармашылығымен қатар, тұрмыстық және әлеуметтік жағдайлары, соның ішінде тұрғын үй мәселесі де күрделі күйде болғаны белгілі. Бұл мәселе сол кездегі жалпы интеллигенцияның әлеуметтік бейнесін, кеңестік жүйедегі авторлар мен шығармашылық адамдарға деген көзқарасты көрсететін маңызды әлеуметтік индикатор болып саналады. Кеңес үкіметі орнаған алғашқы жылдарда қала мен ауыл арасындағы әлеуметтік алшақтық үлкен болатын. Жазушылар, ұстаздар, ғалымдар сынды интеллигенция өкілдері партияның идеологиялық бағытында еңбек еткенмен, тұрмыстық тұрғыдан үлкен қиындықтар көрді. 1920-50 жылдары көп жағдайда қаламгерлер жалдамалы пәтерлерде немесе жұмыс беруші мекемелер (газет редакциялары, оқу орындары, жазушылар одағы) берген тар бөлмелерде тұрды. Кеңестік жүйеде «тегін тұрғын үй» қағидаты болғанымен, баспана алдымен партия және мемлекеттік қызметкерлерге, содан кейін ғана басқа мамандық иелеріне берілетін.

1920-1950 жылдар аралығындағы қазақ интеллигенциясы – ұлт руханиятының тірегі болды. Олар саяси қысым мен тұрмыстық қиыншылықтарға қарамастан, халқына қызмет етті, ұлттық әдебиетті, мәдениетті дамытты. Олардың шығармашылығы – күрес пен үміттің, сенім мен арманның көрінісі. Интеллигенция өкілдерінің еңбегі ұлттың тарихында өшпестей із қалдырды. Бұл кезең – интеллигенция үшін тек қаламмен емес, рухпен де күрескен жылдар болды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Земсков В. *Архипелаг ГУЛАГ: глазами писателя и статистика* // *АиФ*. 1989. № 45. -3 б.

2. Қазақ әдебиеті тарихы: 1920-1950 жылдар- Алматы -2016. - 235
3. Волков С. В. Интеллектуальный слой в советском обществе. Изменения социальной структуры советского общества 1921 – середины 30-х годов М.: 1999. -76 с.
4. Қирабаев С. Әдебиет және ұлт тағдыры. – Алматы: «Білім», 1996. – 228 б.
5. Мұқанов С. XX ғасырдағы қазақ әдебиеті. – Алматы: Жазушы, 1993. – 336 б.
6. Садуақасов С. Әдебиет әңгімелері // Еңбекші қазақ. – 1927. – №35.-3б.
7. Мамашұлы А. Жазушылар одағының қилы кезеңдері. 24.07.2018. https://madeniportal.kz/literature/asylxan-mamasuly-zazusylar-odagynyn-qily-kezenderi?utm_source=chatgpt.com(қаралған уақыты 2023.14.09)
8. Тұрсынов Б.Әдебиет және дәуір талабы. – Алматы: Ғылым, 1978. – 206 б.
9. Горлов П. Почетная задача советского писателя // Литературный Казахстан. 9 1938. №3. – С. 94.
10. Мұхамедханов Қ. Көп томдық шығармалар жинағы. 2-том.-Алматы: Алаш,2005.-352 б.
11. Коваленко Г.А. Советская модель управления искусством (1917-1953) // Вопросы культурологии. 2009. №10. – С. 30.
12. Ысқақұлы Д. Әдебиет сынмен Көркейді. Ж.Аймауытовтың сыншылық қызметі хақында. <https://aimaulytov.psu.kz/> (қаралған уақыты 20.10. 2024.)
- 13.Центральный государственный архив литературы искусства СССР ф. 631 Союз писателей СССР тізбе15, іс 644
- 14.<https://sputniknews.kz/spravka/20191129/12162115/Gabit-Musirepov-turaly-qyzyqty-dereker.html> (қаралған уақыты 11.11.2024.)
15. Бекхожин Х. Естеліктер мен мақалалар жинағы. — Алматы: Жазушы, 1985.-158 б.

References:

1. Zemskov, V. Archipelago GULAG: Through the Eyes of a Writer and a Statistician. Argumenty i Fakty, 1989, No. 45, p. 3.
2. History of Kazakh Literature: 1920–1950. Almaty, 2016, p. 235.
3. Volkov, S. V. The Intellectual Stratum in Soviet Society: Changes in the Social Structure of Soviet Society from 1921 to the Mid-1930s. Moscow, 1999, 76 p.
4. Kiraibayev, S. Literature and the Fate of the Nation. Almaty: Bilim, 1996, 228 p.
5. Mukanov, S. Kazakh Literature of the 20th Century. Almaty: Zhazushy, 1993, 336 p.
6. Saduakassov, S. Talks on Literature. Yengbekshi Kazakh, 1927, No. 35, p. 3.
7. Mamashuly, A. Difficult Periods of the Writers' Union. July 24, 2018. Retrieved from: https://madeniportal.kz/literature/asylxan-mamasuly-zazusylar-odagynyn-qily-kezenderi?utm_source=chatgpt.com (Accessed: September 14, 2023).
8. Tursynov, B. Literature and the Demands of the Era. Almaty: Gylym, 1978, 206 p.
9. Gorlov, P. The Honorable Duty of a Soviet Writer. Literary Kazakhstan, 1938, No. 3, p. 94.
10. Mukhamedkhanov, K. Collected Works in Multiple Volumes. Volume 2. Almaty: Alash,2005, 352 p.
11. Kovalenko, G. A. The Soviet Model of Art Administration (1917–1953). Voprosy Kulturologii, 2009, No. 10, p. 30.
12. Ysqaquly, D. Literature Thrives Through Criticism: On Zhusipbek Aimaulytov's Critical Work. Retrieved from: <https://aimaulytov.psu.kz/> (Accessed: October 20, 2024).
13. Central State Archive of Literature and Art of the USSR. Fund 631, Union of Soviet Writers, Inventory 15, File 644.
14. Interesting Facts About Gabit Musrepov. Retrieved from: <https://sputniknews.kz/spravka/20191129/12162115/Gabit-Musirepov-turaly-qyzyqty-dereker.html> (Accessed: November 11, 2024).
15. Bekhozhin, Kh. Collection of Memoirs and Articles. Almaty: Zhazushy, 1985, 158 p.